Gabriela BOANGIU

ASPECTE ETNOFOLCLORICE ALE ZONEI MEHEDINȚI – ARHITECTURĂ VERNACULARĂ ȘI NEDEI

<https://doi.org/10.52603/rec.2021.29.12>

Rezumat

Aspecte etnofolclorice ale zonei Mehedinți – arhitectură vernaculară și nedei

Județul Mehedinți impresionează prin specificitatea tradițiilor sale, prin patrimoniul său care vorbește despre o vreme a tihnei și a rânduiei, printr-un orizont încărcat de o simbolistică aparte. Studiul se organizează pe două coordonate în intenția de a prezenta succint problematica abordată. Pe de o parte vor fi analizate elemente de etnografie a locuinței tradiționale, pe de altă parte se intenționează prezentarea unor aspecte de spiritualitate autentic românească manifestă în zona Mehedințului, cea a nedeilor locale. În ceea ce privește aspectele etnografice ale locuinței tradiționale, se va încerca realizarea unei tipologii a caselor cu arhitectură vernaculară din județul Mehedinți, precum și menționarea unor acțiuni de conservare și restaurare a acestora în condițiile cercetărilor contemporane. Dintre obiceiurile calendaristice specifice zonei, cele mai spectaculoase sunt nedeile, pentru că reprezintă întâlnirea dintre un străvechi substrat pre-creștin cu anumite sărbători sau/și hramuri bisericești, deci cu religia creștină. Distincția dintre târguri și nedei va fi discutată amplu, aducându-se argumente selectate dintr-o bibliografie de specialitate. Totodată se va menționa rolul important al Muzeului „Porțile de Fier” din Drobeta Turnu Severin în conservarea și patrimonializarea culturii materiale, dar și imateriale specifică regiunii etnografice Mehedinți.

Cuvinte-cheie: zona etnofolclorică Mehedinți, arhitectură vernaculară, tipologia caselor tradiționale, târguri, nedei.

Резюме

Этнофольклорные аспекты зоны Мехединц – народная архитектура и архитектура «недея»

Уезд Мехединц впечатляет спецификой своих традиций, своим наследием, говорящим о времени мира и порядка, полном особого символизма. Исследование проведено по двум координатам с целью краткого представления затронутых вопросов. С одной стороны, анализируются элементы этнографии традиционного жилища, с другой – предпринимается попытка представить аспекты подлинной румынской духовности, проявляющейся в зоне Мехединц, на примере местных «недей». Что касается этнографических аспектов традиционного жилища, нами осуществляется попытка создать типологию жилища с народной архитектурой в указанной зоне, а также дать сведения о некоторых мерах по его сохранению и реставрации в условиях современных исследований. Среди календарных обычаев, характерных для данной местности, наиболее впечатляющими являются «недеи», поскольку они представляют собой «встречу» древнего дохристианского субстрата с теми или иными церковными празд-

никами, включая престольные, то есть с христианской религией. Подробно представлено различие между ярмарками и «неделями», приводятся отдельные аргументы из специальной литературы по теме. В то же время отмечается важная роль музея «Железные ворота» из Дробета-Турну-Северин в сохранении и патrimonизации материальной и нематериальной культуры, характерной для этнографической зоны Мехединц.

Ключевые слова: этнофольклорная зона Мехединц, народная архитектура, типология традиционного жилища, ярмарки, «недеи».

Summary

Ethnofolkloric aspects of the Mehedinți area – vernacular architecture and ‘nedeia’ celebrations

Mehedinți County impresses with the specificity of its traditions, with its heritage that speaks of a time of peace and order; through a horizon full of special symbolism. The study is organized on two coordinates with the intention of briefly presenting the issues addressed. , On the one hand, the elements of ethnography of traditional housing will be analyzed, on the other hand, it is intended to present some aspects of authentic Romanian spirituality manifested in the area of Mehedinți, that of the local ‘nedei’. Regarding the ethnographic aspects of the traditional house, an attempt will be made to create a typology of houses with vernacular architecture in Mehedinți County, as well as to mention their conservation and restoration actions in the conditions of contemporary research. Among the calendar customs specific to the area, the most spectacular are the ‘nedeile’, because they represent the meeting between an ancient pre-Christian substratum with certain holidays and / or church feasts, i. e. with the Christian religion. The distinction between fairs and ‘nedeile’ will be discussed extensively, bringing arguments selected from specialized bibliography. At the same time, the important role of the ‘Iron Gates’ Museum from Drobeta Turnu Severin will be mentioned in the conservation and patrimonialization of the material and immaterial culture specific to the Mehedinți ethnographic region.

Key words: Mehedinți ethnofolkloric area, vernacular architecture, traditional houses typology, fairs, ‘nedeile’.

Așezările din Mehedinți au trăsături caracteristice, care le individualizează față de celelalte zone etnografice. Tipologizarea așezărilor trebuie să țină cont de o serie de factori, astfel „clasificarea așezărilor rurale din județul Mehedinți se bazează atât pe factori cantitativi, cât și pe factori calitativi (fizico-geografici, istorici, dimensionali, fizionomici, economici și tehnici). Așadar, în clasificarea așezărilor rurale ținem seama de repartizarea teritorială și de îmbinarea indi-

cilor privind poziția geografică, condițiile fizico-geografice locale, originea, evoluția, mărimea, forma vetrei și a moșiei și intercondiționarea lor, numărul de locuitori, gradul de dotare tehnico-edilitară”. Unele sate își datorează aspectul unor factori de mediu, așa cum vom observa în cazul satelor Breznița-Motru, Braniște, Bălăcița, iar exemplele pot continua: „Rețeaua de sate din județul Mehedinți este strâns legată de rețeaua hidrografică și de principalele forme de relief” (Nițu 1981: 252). „Uneori satele de vale s-au dezvoltat și pe versanții din apropierea văilor, formând o a doua sau o a treia linie de case (satul Breznița-Motru, dezvoltat inițial numai pe partea stângă a Motrului, s-a extins și pe partea dreaptă a acestuia, urcând și pe versant, formând un alt corp de vatră numit Linia Nouă)” (Nițu 1981: 253). „Analizând *textura* așezărilor din județul Mehedinți se pot deosebi: sate cu *textură simplă, ordonată*, proprie așezărilor situate pe podurile teraselor și celor mai nou înființate (Gvardinița, Gruia, Măgurele)”, sate cu *textură neregulată* proprie așezărilor vechi, precum Braniște, și sate cu *textură mixtă*, „unde la textura neregulată, caracteristică nucleului vechi al așezărilor, se adaugă o textură regulată în părțile mai noi ale satului”, de exemplu Bălăcița (Nițu 1981: 255).

În ceea ce privește aspectul exterior al caselor, arhitectura vernaculară înregistrează particularități demne de menționat: „cele mai multe construcții erau din bârne, acoperite cu șită în nord, iar în sud, casele construite în tehnica paiantei. Ca plan general tradițional, locuința din zonă are două încăperi (casa cu vatră și sobă) și o singură intrare. În zona centrală și sudică a Mehedințiului (Ilovița, Vârciorova) locuința păstrează acest tip de plan cu două încăperi numite *hogeag* sau *cuină* și *casa*, *soba* sau *hodaia*. În partea centrală și sudică sunt numeroase cazurile în care locuința are trei încăperi” (Nițu 1981: 260).

Există diferențieri și în cadrul zonei etnografice Mehedinți, între diferite subzone, structura gospodăriei reflectând acesta situație, astfel, „în nord, erau caracteristice construcții anexe mai reduse ca volum și care cumula un număr mare de funcții în scopul economisirii de spațiu, dată fiind suprafața mai mică destinată gospodăriilor țărănești. Specificul economic al așezărilor din zona nordică a Mehedințiului face ca pătulele să fie de mici dimensiuni, amplasate de obicei în fața casei, la intrarea în gospodărie, cu spatele la drum, uneori chiar deasupra împrejmuirii. Grajdurile așezate în spatele casei aveau dimensiuni mai mari și două încăperi separate printr-un perete despărțitor, fiecare având intrarea sa proprie.

Gospodăria țărănească și acareturile reprezentau un filon mentalitar în consonanță cu ritmurile naturii, ale recoltelor, ale ocupațiilor, ale unei spiritualități manifeste constant în viața de zi cu zi a oamenilor.

Vom observa pe parcurs cum descrierea detaliată a gospodăriei țărănești face vizibilă o manifestare spirituală amplă cum este cea a nedeilor pe dealuri, unde existau sălașe sau pimnițe pentru depozitarea uneltelor sau a roadelor, vom observa apoi pe parcurs cum structura gospodăriei s-a înălțat pentru a putea integra aceste construcții anexe. Astfel, „...În cadrul structurii gospodăriei țărănești trebuie incluse conacele sau sălașele. La sălașe sau conace apar și construcții care lipsesc la gospodăria din vatra satului și care completează funcția sălașului. Până la sfârșitul secolului trecut erau răspândite la viile de pe dealuri și plaiurile de pe zona nord vestică a Mehedințiului, *pimnițele*, construcții destinate nu numai depozitării vinului, ci adevărate dublete ale gospodăriilor din vatra satului, cu funcție de locuire și adăpostire a animalelor. Mutate în cadrul gospodăriei, pimnițele sunt fie înglobate sub același acoperiș cu casa joasă și amplasate sub una din încăperile locuinței (cea centrală sau cea laterală) dând varianta casei cu platformă supraînălțată, fie situate separat față de celelalte construcții din gospodărie. Dezvoltarea pe verticală a locuinței în podiș și piemont, în special în zone de contact cu Gorjul, în ultimii zeci de ani a făcut ca încăperile de la partea locuinței să preia funcțiile pimniței, iar la etaj să păstreze vechiul plan. În partea sudică a județului, în zona de câmpie, dat fiind pronunțatul caracter cerealier, construcțiile anexe, în special cele pentru depozitarea produselor agricole și utilajelor, sunt de dimensiuni mai mari. Pătulul, magazia sunt cuplate cu șoprul, adăpost pentru utilajele agricole. La acest complex se adaugă adăposturile pentru animale, construcțiile pentru depozitarea nutrețului, pimnițele etc., fapt care relevă diversitatea și amploarea activităților desfășurate în gospodăria țărănească. Gospodăria țărănească, prin structura și funcționalitatea ei, ilustrează tipul de ocupație și funcția așezării respective, mutațiile petrecute în viața satului mehedintean, în special a celui din zona de câmpie, care au produs modificări în structura gospodăriei țărănești, astfel încât multe dintre construcțiile anexe dispar sau își schimbă funcționalitatea” (Nițu 1981: 260-262).

Organizarea spațiului locuibil grăiește despre eficiența unei mentalități tradiționale, elementul central în jurul căruia se structurează întregul edificiu fiind vatra „plasată într-un mod cu totul original, având o latură pe perețele din față și cealaltă pe perețele despărțitor numit *primez*. Postamentul aflat direct pe nivelul de călcare al încăperii, apare ca un strat subțire de piatră, pământ bătut sau, mai rar, cărămidă, având forma unui sfert de cerc. Aici este locul pe care arde focul și se prepară mâncarea. Se poate considera forma circulară a vetrei ca fiind veche și încadrată perfect în economia spațiului interior. Ea permite o ușoară circulație în jur, precum și ocuparea în întregime a postamentului, mai

ales în cazul așezării unui număr mare de vase la fier. Cercetările recente consideră această formă ca având inițial valori simbolice” (Enache, Sandu 1972: 159-162 *apud* Bratiloveanu-Popilian 1975: 149-165)

Există numeroase proiecte de revitalizare ale aspectelor etnofolclorice în zonă, precum proiectul „Trecut pentru viitor. Arhitectura tradițională în Geoparcul Platoul Mehedinți”, promovat de „Mișcarea pentru Acțiune și Inițiativa Europeană”, scopurile acestui proiect fiind: „1. Îmbunătățirea gradului de cunoaștere a peisajului cultural din Geoparcul Platoul Mehedinți prin cercetarea elementelor de arhitectură tradițională; 2. Sprijinirea dobândirii de către 14 studenți a unei practici în domeniul arhitecturii tradiționale prin organizarea unei școli de vară cu tema patrimoniul cultural pentru dezvoltarea rurală; 3. Realizarea unor planuri de salvagardare a patrimoniului construit, bazate pe nevoile reale descoperite pe teren; 4. Promovarea obiectivelor cu semnificație culturală din zona și informarea asupra potențialului zonei”¹.

Un alt proiect care a încercat revitalizarea arhitecturii vernaculare în zona etnofolclorică Mehedinți este proiectului cultural „Gust și Estetică Tradiționale – GET”, co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național și implementat de Asociația Sinaptica în parteneriat cu Primăria Isverna, Mehedinți și Facultatea de Litere a Universității din București – Departamentul Studii Culturale. O tabără de arhitectură și cercetare etnografică de teren a fost organizată în Isverna, județul Mehedinți (fig. 1–4)².

Dacă structural cultura materială vorbește despre un anumit mod de locuire, de viațuire într-un spațiu, într-un anumit climat, cultura spirituală relevă universul de credințe și obiceiuri, de reprezentări simbolice, o anumită modalitate de a înțelege și de a se integra în ritmurile ample ale unei spiritualități înalte.

Dintre obiceiurile calendaristice specifice zonei cele mai spectaculoase sunt nedeile, pentru că reprezintă întâlnirea dintre un străvechi substrat pre-creștin cu anumite sărbători sau/și hramuri bisericești, deci cu religia creștină. „În marea varietate a datinilor și obiceiurilor poporului nostru, un loc de frunte îl ocupă nedeile. Acestea, pentru că prezintă un complex de probleme, nu pot fi privite separat <...> ci în ansamblu. Nedeia nu-i deci o sărbătoare, ci o largă manifestare populară. Dar pentru că în zilele nedeilor s-au fixat în mare parte hramurile bisericești, deși acestea se desfășoară până la amiaza zilei, poporul le-a numit în general nedei. Așadar, desfășurarea hramului bisericii și după aceea manifestația populară, care e singura și adevărata nedeie, independentă de hramul bisericesc, privite în ansamblu, în conștiința populației locale, alcătuiesc nedeia” (Cărăbiș 1966).

Nedeile se caracterizează prin faptul că „fiecare sat

își are nedeia lui. Unele sate au câte două nedei anuale. Acestea sunt în tot timpul anului: primăvara, vara, toamna, iarna, fiind unul din cele mai mari prilejuri de delectare pentru sat” (Cărăbiș 1966), iar „nedeia e o serbare populară, deosebită de târgul propriu-zis și de hramul bisericii unde e praznicul comun, ne-o afirmă și o pravilă a lui Vasile Lupu” (Cărăbiș 1966: 8). Are o origine dacică: „Dacii aveau cultul aerului și luminii, legat de o divinitate solară. La aceste serbări dacii se adunau în mare mulțime, unde petreceau și se delectau” (Densusianu 2000 *apud* Cărăbiș 1966: 9)

De asemenea îi sunt caracteristice zonele de deal și munte: „înălțimile dealurilor și munților unde se aflau altarele marilor divinități, serveau ca locuri de întrunire pentru deliberările comune ale triburilor, pentru festivitățile de mare importanță, pentru festine, pentru jocurile publice și târguri” (Densusianu 2000: 285). Gheorghe Vâlsan sublinia că nedeia este „un obicei probabil anterior creștinismului, dar care avea atâta forță și o atât de înaltă ținută morală, încât biserica n-a șovăit să-i dea protecția sa” (Vâlsan 1940: 73 *apud* Cărăbiș 1966: 9). Vechimea acestei sărbători se refugiază într-un orizont imemorabil, înainte de atestarea sa documentară sau de suportul lingvistic ce i s-a atașat: „cea mai veche știre care ne este cunoscută până în prezent despre termenul – nedeie – este din anul 1373 și ea se referă la muntele Cornul Nedeii, situat în nord-est de pasul Prislopului. Ulterior apar documentar și alți munți cu numele luat tot de la nedei” (Conea 1957: 108 *apud* Cărăbiș), respectiv faptul că „încă din evul mediu, sub influența slavă, această serbare a primit numele de – nedeie – de la slavul *nede-lia*, care însemnează duminică-sărbătoare” (Candrea 1931: 871 *apud* Cărăbiș 1966: 11), și că „probabil este vreo traducere slavo-română a unui nume dat pe care, din lipsă de dovezi, deocamdată nu îl știm cum s-o fi numit mai înainte. Nedeile se țineau însă ca și astăzi, nu numai duminca, ci în orice zi din săptămână. Duminca e o zi de sărbătoare săptămânală, care a devenit oficial zi de repaus, pe câtă vreme nedeia e o sărbătoare anuală” (Cărăbiș 1966: 11).

O altă dezbatere ce trebuie lămurită este cea referitoare la distincția dintre nedei și târg, Vasile Cărăbiș realizând o amplă clarificare în acest sens: „Nedeia, fiind o manifestare la care participă masele largi ale populației, era firesc ca pe lângă ea să se nască târguri mai mult sau mai puțin larg, ca o necesitate economică cu caracter local. Deci nedeile în imensa lor majoritate au fost generatoare de târguri, ci nu târgurile de nedei” (Cărăbiș 1966: 11).

„În concluzie, nedeile sunt o largă manifestare populară de destindere și delectare sufletească în mijlocul naturii vesele, încadrate în datinile și obiceiurile poporului nostru. Se țin în orice zile ale săptămânii, cu sau fără prăznuirea hramului bisericesc. Unele sunt

independente de biserică, uneori cu caracterul economic și pe alocuri cu un aspect bisericesc. Biserica s-a suprapus unui obicei popular antecreștin. Nedeile în cea mai mare parte au fost generatoare de târguri și nu târgurile de nedei” (Cărăbiș 1966: 37).

În ceea ce privește patrimonializarea și valorificarea tradițiilor în zona județului Mehedinți, Muzeul Regiunii Porțile de Fier, înființat în anul 1881, realizează această frumoasă îndatorire prin intermediul secției de Etnografie și Artă Populară. Secția prezintă aspecte ale civilizației mehedintene, dintre care pot fi menționate câteva teme centrale: Omul și habitatul – spațiul de locuit: tipuri de așezări rurale din Mehedinți, gospodăria (curtea și acareturile), locuința, interiorul; Comuniunea om – natură: ocupațiile din mediul rural (agricultura, păstoritul, pescuitul, albinăritul, dulgheritul, șindrilăritul, olăritul, prelucrarea fibrelor vegetale și animale); Portul popular mehedintean este prezentat în cadrul special al ceremonialului de nuntă. În acest sector, se evidențiază costul de sărbătoare specific zonei Balta, în antiteză cu costumul de zi cu zi și cu cel de muncă. O diferențiere clară se realizează și în ceea ce privește costumul purtat în sezonul calduros, de cel purtat pe vreme rea; Secțiunea expozițională „Amintiri din Ada-Kaleh”. Totodată, elemente de etnologie urbana devin evidente în numeroasele expoziții gazduite de acest muzeu.

Zona etnografică Mehedinți impresionează prin valorile sale atât materiale, cât și spirituale, impresionează prin vetrele sale străvechi, prin frumusețea costumelor populare, prin ritmul alert al horelor, prin smerenia și fața luminată de credință a localnicilor săi.

Note

¹ „Trecut pentru viitor. Arhitectura tradițională în Geoparcul Platoul Mehedinți”, https://www.galasocietatiicivile.ro/participants_project_2017.php?id=265§ion_id=17&year=2017 (vizitat 15.02.2021).

² „Mehedinți: Zece studenți de la arhitectură au reparat două case tradiționale din Isverna” de Mariana Butnariu, 24 iulie 2017, <https://www.gds.ro/Local/Mehedinti/2017-07-24/mehedinti-zece-studenti-de-la-arhitectura-au-reparat-doua-case-traditionale-din-isverna/> (vizitat 15.02.2021).

Referințe bibliografice

Bratiloveanu-Popilian M. Locuința tradițională din Podișul Mehedinților. În: Studii și cercetări de istoria artei. Seria artă plastică. T. 22. 1975, p. 149-165.

Cărăbiș V. Nedeile. București: Casa regională a Creației Populare, 1966. 40 p.

Candrea I. A., Adamescu Gh. Dicționarul enciclopedic ilustrat. București, 1931. 1950 p.

Conea I. Vechile târguri-nedei de pe culmile Carpaților. În: Bul. Științific – Secția de Științe geologice și geografice. T. II, 1957, nr. 1–2, p. 108.

Densusianu N. Dacia preistorică. București: Obiectiv, 2000. 200 p.

Enache Ș., Sandu I. Construcții cu așezarea centrală a vetrei în nord-vestul Olteniei. Observații asupra obiceiurilor legate de vatră. În: Revista muzeelor, 1972, nr. 2, p. 159-162.

Nițu G. Tipuri de așezări în județul Mehedinți. Evoluție și perspective de dezvoltare. În: Oltenia. Studii și comunicări. Istorie. Etnografie. Științele naturii. Craiova, 1981.

Vâlsan G. Pământul românesc și frumusețile lui. București: Casa școalelor și a culturii poporului, 1940. 170 p.

Gabriela Boangiu (Craiova, România). Doctor în filologie. Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”.

Габриела Боанжиу (Крайова, Румыния). Доктор филологии. Институт социогуманитарных исследований им. К. С. Николэску-Плопшор.

Gabriela Boangiu (Craiova, Romania). PhD in Philology. Institute for Socio-Human Researches „C. S. Nicolăescu-Plopșor”.

E-mail: boangiu_g@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6897-1781>

Fig. 1. Casa din zona etnografică Mehedinți

Sursa: <https://www.gds.ro/Local/Mehedinti/2017-07-24/mehedinti-zece-studenti-de-la-arhitectura-au-reparat-doua-case-traditionale-din-isverna/> (vizitat 15.03.2021)

Fig. 2. Casa din zona etnografică Mehedinți

Sursa: <https://www.gds.ro/Local/Mehedinti/2017-07-24/mehedinti-zece-studenti-de-la-arhitectura-au-reparat-doua-case-traditionale-din-isverna/> (vizitat 15.03.2021)

Fig. 3. Casa din zona etnografică Mehedinți

Sursa: <https://www.gds.ro/Local/Mehedinti/2017-07-24/mehedinti-zece-studenti-de-la-arhitectura-au-reparat-doua-case-traditionale-din-isverna/> (vizitat 15.03.2021)

Fig. 4. Casa din Geoparcul Platoul Mehedinți

Sursa: https://www.galasocietatiicivile.ro/participants_project_2017.php?id=265§ion_id=17&year=2017 (vizitat 15.03.2021)

Fig. 5. Casa din Mehedinți

Sursa: <https://e-zeppelin.ro/planuri-de-revitalizare-a-11-monumente-de-arhitectura-traditionala-din-geo-parcul-platoul-mehedinti/> (vizitat 15.03.2021)